

**МАЛОВІДОМІ ФАКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ЧЕРНИША.
ДОСЛІДЖЕННЯ МЕЗОЛІТУ КЕРЧЕНСЬКОГО ПІВОСТРОВА**

Напередодні 90-літнього ювілею від дня народження, маємо нагоду ще раз окреслити багатогранність таланту видатного археолога, дослідника палеоліту та мезоліту України, Олександра Панкратовича Черниша (1918–1993). Результати діяльності цього археолога, його постать та життєвий шлях неодноразово ставали предметом досліджень [Ситник, Грибович, 1996; Ситник, 1998; Ситник, Грибович, Мацкевий, 1998]. Проте метою нашої статті є висвітлення наукового доробку О. Черниша лише в галузі вивчення мезолітичних пам'яток, розташованих на території Східного Криму.

Земля Керченського півострова впродовж XIX–XX ст. неодноразово привертала увагу археологів. Історично склалось так, що об'єктом дослідження частіше ставали рештки античних городищ та їх некрополі, скіфські кургани, багаті на золоті знахідки.

Питання заселення зазначеної території в догрецькі часи історики, здебільшого, вирішували посиленням на повідомлення Геродота про проживання в цій місцевості кіммерійців. За таким же принципом була побудована експозиція Керченського державного історико-археологічного музею (далі – КДІАМ).

В 30-х роках XX ст., коли розпочалось широкомасштабне дослідження античних поселень, археологам траплялись поодинокі знахідки кам'яних знарядь. Проте вони не ставали предметом особливої уваги, хоча ще в 1927 р. завдяки роботам академіка А. Архангельського в Криму виявлено поселення кам'яного віку Чорна Балка [Мацкевой, Петрусь, 1970, с. 216]. Декілька пам'яток виявлено наприкінці 50-х років XX ст. під час обстеження траси Північно-Кримського каналу. Загалом, на середину XX ст. уявлення про життя первісних людей на території Криму було чітко сформоване завдяки дослідженню низки стоянок в гірських районах [Колосов, Степанчук, Чабай, 1993].

Вважалось, що територія Керченського півострова була заселена людьми в добу неоліту-енеоліту. Завдяки дослідженням А. Формозова, А. Щепинського та Ю. Колосова на Керченському півострові виявлено 12 пам'яток неолітичного часу [Мацкевой, 1972, с. 93]. Свідченням цього були й кам'яні сокири, виявлені на під час розкопок античних городищ. Зокрема, такі вироби знайдені на території Пантікапея та Ілурата. Складність інтерпретації полягала в тому, що ці артефакти виявлені у перевідкладеному культурному шарі.

Загалом, початок 60-х років XX ст. ознаменувався низкою важливих змін в історії археологічного дослідження минулого Керченського півострова. Після перерви, що тривала майже 40 років КДІАМ відновив свою самостійну археологічну діяльність. Важливо, що одним з головних завдань для археологів КДІАМ стало виявлення матеріалів для формування уявлення про заселення Керченського півострова в кам'яну добу.

У 1962 р. Первісна археологічна експедиція Керченського державного історико-археологічного музею ім. О. Пушкіна під керівництвом Л. Мацкевого провела низку розвідкових робіт з метою виявлення стоянок первісних людей на території Керченського півострова [НА КДІКЗ, оп. 9, од. зб. 169, арк. 1]. В 1963 р. ця експедиція розпочала розкопки, як виявилось, двошарової стоянки доби мезоліту-неоліту біля с. Фронтове. Пам'ятка Фронтове I унікальна тим, що це перший об'єкт на Керченському півострові, де виявлено доволі потужний, а головне неперевідкладений, мезолітичний культурний шар [Мацкевой, 1966, с. 126]. Крім того, аналіз виявлених мезолітичних знарядь дозволив стверджувати про тимчасовий, сезонний характер заселення стоянки [Мацкевой, 1966, с. 131].

Зважаючи на вагомі результати археологічних розкопок на території Керченського півострова, Третє річне засідання Одеського Археологічного Товариства відбулось в Керчі у 1963 р. Зазначимо, що воно об'єднувало в своїх лавах більшість провідних археологів України. Результати діяльності Первісної археологічної експедиції КДІАМ неодноразово ставали предметом обговорення на засіданнях Товариства, що викликало жвавий інтерес з боку археологів – дослідників кам'яної доби.

Членом Одеського Археологічного Товариства був і О. Черниш. На середину 60-х років ХХ ст. він вже знаний фахівець археології і цей період став часом плідної наукової діяльності дослідника. В той час його увага була зосереджена на дослідженні багатощарових палеолітичних стоянок, розташованих у Чернівецькій області – Молодове І, Молодове V, Кормань ІV [Черныш, 1977, 1981, 1985]. Під час перебування в Керчі у 1963 р. О. Черниш зацікавився матеріалом, виявленим під час дослідження мезолітичних пам'яток біля сіл Фронтоне, Тасунове, Алексеевка.

Ознайомившись з результатами діяльності Первісної експедиції КДІАМ, він у 1965 р. разом із Л. Мацкевим провів низку розвідкових археологічних розкопок біля с. Героївське. Проте в цій місцевості стоянок доби мезоліту – неоліту виявлено не було. Враховуючи наявні на території Керченського півострова природні передумови заселення території в мезолітичну добу, О. Черниш запропонував продовжити дослідження в інших місцевостях Керченського півострова.

Загалом, Первісна археологічна експедиція КДІАМ у 1965 р. за участю О. Черниша провела декілька розвідок з метою виявлення стоянок первісних людей на західному узбережжі Керченської протоки. Розвідками 1965 р. охоплено район селищ Юркине, Тасунове, Горностаївка, Алексеевка, Ново-Ніколаївка, Шубіно, Фронтоне, Барзовка, Фонтан, Лугове, Високе, Новоселівка [НА КДІКЗ, оп. 9, од. зб. 190, арк. 7]. Тут було виявлено мезолітичні стоянки Барзовка І, Лугове І та Лугове ІІ.

Район навколо с. Юркине був обраний не випадково, адже саме тут у 1963 р. під час розвідки археологи КДІАМ виявили кістки архаїчної викопної тварини – південного слона [НА КДІКЗ, оп. 9, од. зб. 170, арк. 3]. В результаті розвідкових обстежень 1965 р. в урвищі морського узбережжя зафіксовано крем'яну пластинку. Хоча це була й поодиноким знахідка (біля с. Тасунове, Фронтоне під час розвідок зібрано багато таких пластинок), та все ж було проведено шурфування. Виявлений матеріал не дав підстави говорити про наявність біля с. Юркине решток культурного шару доби мезоліту [НА КДІКЗ, оп. 9, од. зб. 190, арк. 7]. За типологією, розробленою для пам'яток кам'яного віку Керченського півострова, Барзовка І, Юркине були віднесені до пунктів з окремими знахідками.

Виходячи з того, що на території Керченського півострова знаходяться глибокі балки, які в давнину були річищами, високі тераси по їх берегах, а також спираючись на виявлені археологічні матеріали, О. Черниш підтримав припущення про те, що на Керченському півострові, цілком ймовірно, могли існувати стоянки первісної людини, датовані мезолітом. Пізніше, ця гіпотеза знайшла наукове обґрунтування завдяки результатам досліджень біля сіл Фронтоне, Алексеевка та Ленінське. Особливістю розташування мезолітичних пам'яток на території півострова було те, що вони знаходилися на берегах річок та озер (поселення відкритого типу), а не в печерах, як у гірському Криму.

В другій половині 60-х років ХХ ст. завдяки участі в експедиції природознавців В. Муратова, Е. Фріденберг, В. Петруня, І. Бабкова, М. Барковської, Г. Пашкевич, І. Підоплічко зроблено низку цінних спостережень. Слід зазначити, що й О. Черниш під час своїх досліджень неодноразово використовував методи природничих наук (палеогеографії, четвертинної геології, літології, палеоботаніки тощо) для вивчення пам'яток.

Відкриття нових мезолітичних поселень у 1965–1967 роках біля сіл Ленінське та Лугове підтвердило припущення, яке підтримав і О. Черниш про концентрацію в районах пропилів (проривів) в Парпачському хребті (Керченський півострів) пам'яток доби мезоліту та неоліту [Мацкевой, 1977, с. 9].

Таким чином, історія дослідження пам'яток доби кам'яного віку на території Керченського півострова середини 60-х років ХХ ст. пов'язана з іменем видатного дослідника кам'яного віку України О. Черниша. Перебуваючи на території Керченського півострова в 1963 р. та 1965 р. він висловив низку наукових гіпотез, що ґрунтувались на загальних закономірностях розвитку людства в добу мезоліту-неоліту Європи. Наукова праця та методичні поради О. Черниша сприяли дослідженням у галузі вивчення найдавнішої історії населення Керченського півострова.

ЛІТЕРАТУРА

Колосов Ю.Г., Степанчук В.Н., Чабай В.П.

1993 Ранний палеолит Крыма. – К.: Наукова думка. – 222 с.

Науковий архів Керченського державного історико – культурного заповідника

Оп. 9. Од. зб. 169. Арк. 1

Оп. 9. Од. зб. 170. Арк. 3

Оп. 9. Од. зб. 190. Арк. 7.

Мацкевой Л. Г.

1966 Мезолитические стоянки и местонахождения на Керченском полуострове // Советская археология. – М.: Наука. – №3. – С. 125–132 .

Мацкевой Л. Г. Петрунь В. Ф.

1970 Новые памятники каменного века в Восточном Крыму // Археологические открытия 1969 года. – М.: Наука. – С. 215–216 .

Мацкевой Л. Г.

1972 Некоторые итоги исследований по каменному веку Керченского полуострова // Матеріали XIII Конференції Інституту археології АН УРСР, присвяченої 50-річчю Академії Наук Української РСР (Київ, 1968 р.). – К.: Наукова думка. – С. 93–95 .

1977 Мезолит и неолит Восточного Крыма. – К.: Наукова думка. – 178 с.

Ситник О.

1998 Олександр Черниш і Молодове // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів. – Вип. 7. – С. 21–23.

Ситник О., Грибович Р.

1996 Пам'яті Олександра Черниша // Археологія. – № 3. – С. 129–132.

Ситник О., Грибович Р., Мацкевий Л.

1998 Пам'яті Олександра Черниша // МДАПВ. Постаті української археології. – Львів. Вип. 7. – С. 5–13.

Черныш А. П.

1977 Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV и ее место в палеолите // Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV. – М. – С. 7–77.

1982 Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I // Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – М.: Наука. – С. 7–80.

1987 Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – М.: Наука. – С. 7–93.

Anastasia BAUKOVA

NOT WELL KNOWN FACTS OF OLEXANDR CHERNYSH'S SCIENTIFIC ACTIVITY
RESEARCHES OF MESOLITHIC SITES OF KERCH PENINSULA

This article is deals with Olexandr Chernysh's archeological investigations on Kerch peninsula. These facts of biography of the scholar are not well known. O. Chernysh took part in archaeological explorations of new Mesolithic sites.